

Azərbaycanda Kitabxanaçı Kadrların Fasiləsiz Təhsilinin Təşkilində Milli Kitabxananın Rolu

Mələk Xanım Hacıyeva

Azərbaycan Milli Kitabxanası, Bakı, Azərbaycan

melek.h@anl.az

Xülasə - Məqalədə Azərbaycanada kitabxanaçılıq təhsili, ölkə üzrə kitabxanaçı kadrlar hazırlayan təhsil müəssisələri haqqında məlumat verilir. Müasir kitabxanaçılığın peşəkarlığının artırılmasında fasiləsiz təhsil sisteminin əhəmiyyəti əsaslandırılmış, bu sahədə Azərbaycan Milli Kitabxanasının təcrübəsi, Tədris mərkəzinin yaradılması, tədris proqramları və keçirilən kurslar işıqlandırılmışdır.

Açar sözlər - Azərbaycanada kitabxanaçılıq təhsili, fasiləsiz təhsil sistemi, Azərbaycan Milli Kitabxanasının Tədris mərkəzi.

I. GİRİŞ

Qloballaşan informasiya cəmiyyətində müasir kitabxananın fəaliyyəti onun kadr tərkibindən çox asılıdır. Kitabxana işi və informasiya sahəsində ali təhsil almaq ixtisasa yiyələnməyin əsas və ümdə şərtlərindəndir. Lakin əldə etdiyi bilik və savadı sonralar işləyərkən təkmilləşdirmək, fasiləsiz olaraq genişləndirmək və öz üzərində çalışmaq, sözsüz ki, müasir kitabxanaçı üçün vacib amillərdəndir. Yüksək ixtisas, professionalıq, yeniliyi duymaq, təşəbbüskarlıq bu gün kitabxanaçını səciyyələndirən əsas keyfiyyətlərdəndir.

II. KİTABXANAÇI KADRLAR HAZIRLAYAN TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİ

Azərbaycanda kitabxanaçı kadrların hazırlanmasına ötən əsrin 20-ci illərindən başlanılmışdır. Bu iş öncələr mədəni-maarif təhsili sistemindəki kitabxanaçılıq kurslarında həyata keçirilmişdir. 1938-ci ildən N.K.Krupskaya adına Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunda (indiki - Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi), Naxçıvan Musiqi Kollecinə (1974), Şuşa Mədəni-Maarif Texnikumunda (1976) (indiki - Şuşa Humanitar Kolleci) orta ixtisas, 1947-ci ildən etibarən isə keçmiş S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetində (indiki Bakı Dövlət Universiteti) ali təhsilli kitabxanaçı kadrların hazırlanmasına başlanılmışdır.

Hazırda Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində kitabxanaşünas, bibliograf, kitabşünas və nəşriyyat redaktoru ixtisasları üzrə ali təhsilli kadrlar hazırlanır. İxtisaslaşmış ali təhsilin davamı kimi həmin fakültədə kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq, kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri, nəşriyyat işi və redakt etmə ixtisasları üzrə bakalavr, magistr, daha sonra həmin ixtisaslar üzrə Bakı Dövlət Universitetinin (BDU) və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun (2015-ci ildən etibarən) nəzdində doktorantura və dissertantura pillələri mövcuddur.

Kitabxana işçilərinin ixtisasının təkmilləşdirilməsi məqsədilə Respublika Mədəniyyət Müəssisələri İşçilərinin Hazırlıq və İxtisasartırma Mərkəzi tərəfindən mütəmadi olaraq dərslər keçirilir.

III. KADRLARIN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ MƏQSƏDİLƏ FASILƏSİZ TƏHSİL SİSTEMİ

Ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq bir çox ixtisas sahibləri, o cümlədən kitabxana və informasiya sahəsinin mütəxəssisləri ixtisas artırılması və təkmilləşdirilməsi məqsədilə professional fasiləsiz təhsilə böyük əhəmiyyət verməyə başlamışlar. Hazırda elmi nəzəriyyəyə əsaslanan fasiləsiz təhsil konsepsiyası bütün dünya üzrə təcrübədə geniş yayılmışdır.

Fasiləsiz təhsil proqramlarında iştirak etmək mütəxəssisə daim dəyişən mühitdə yeni ideyalara yiyələnərək öz funksional vəzifələrini məsuliyyətlə həyata keçirmək üçün yeni bilik və vərdisləri mənimsəməyə, yeni fəaliyyət sahəsində ixtisaslaşmağa şərait yaradır [1].

Dünya təcrübəsi sübut edir ki, metodik mərkəz olan kitabxanalarda qabaqcıl təcrübənin yayılması məqsədilə təşkil olunan treninqlər, seminarlar, dəyirmi masalar, stajorluqlar kadrların ixtisasının artırılmasında və təkmilləşdirilməsində son dərəcə böyük rol oynayır.

Məhz dünya kitabxanalarının belə bir iş təcrübəsi Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) diqqətindən kənar qala bilməzdi. Metodik təminat sistemində ən yuxarı səviyyə statusuna malik olan bu kitabxana həmin sistemdə aparıcı rol oynayan, metodik mərkəzlərin fəaliyyətini vahid, kompleks plan və proqram əsasında əlaqələndirən, respublikada kitabxana işi üzrə metodik fəaliyyətin ümumi istiqamətini müəyyənləşdirən ümumrespublika səviyyəli metodik mərkəz kimi bu qabaqcıl təcrübəni daha dərinlən öyrənərək, onu tətbiq etmək məqsədini qarşıya bir vəzifə kimi qoyur. Beləliklə, ölkə kitabxanaçılarının fasiləsiz təhsilini təşkil etmək üçün kitabxanada Tədris Mərkəzi yaradılması ideyası meydana çıxır. Bütün bu işlərin tam şəkildə elmi əsaslarla qurulması üçün kitabxananın bir qrup əməkdaşı 2000-ci ilin mart ayında Avrasiya Fondunun Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində Gürcüstanın Tbilisi şəhərində Cənubi Qafqaz ölkələrinin kitabxana və informasiya əməkdaşlarının regional təkmilləşdirmə mərkəzində intensiv kurslar keçir. Amerikada kitabxana-informasiya proqramları çərçivəsində təhsil almış Cənubi Qafqaz ölkələrinin məzunlarının təşkil etdiyi kurslar zamanı müasir kitabxana quruculuğu, qabaqcıl Amerika kitabxanalarının iş təcrübəsi və yerlərdə vəziyyətə uyğunlaşdırılaraq bu təcrübənin tətbiq olunması yolları tədris edilirdi [2].

IV. FASILƏSİZ TƏHSİLİN TƏŞKİLİNDƏ MİLLİ KİTABXANANIN TƏDRİS MƏRKƏZİNİN ROLU

Kursları müvəffəqiyyətlə başa vuran və beynəlxalq sertifikat almış kitabxananın əməkdaşları 2000-ci ilin iyun ayından Dövlət Kitabxanasının nəzdində açılan Tədris mərkəzində trener kitabxanaçı kimi fəaliyyətə başlayırlar. İlk məqsəd istər milli, istərsə də ölkə kitabxanaçılarına xarici ölkə kitabxanalarının qabaqcıl iş təcrübəsini aşılamaq, bu təcrübəni yerlərdə tətbiq etməkdən ibarət idi. Bununla yanaşı, kitabxanaçılarda yeni texniki vərdislərə yiyələnməyin əsasını qoymaq, onlara idarəçiliyin yeni forma və metodlarını öyrətmək və əlavə maliyyə mənbələrinin tapılması yollarını izah etmək qarşıya qoyulan əsas vəzifələrdən idi. Bütün bu məqsədlərə çatmaq üçün trener-kitabxanaçılar zamanın tələblərindən irəli gələn, nəzəri bilikləri verən və əməli vərdisləri aşılamaq kompleks proqram işləyib hazırlayıb. “Müasir kitabxana və onun vəzifələri” adlanan bu proqram ilk növbədə şəhər kitabxanalarının aparıcı mütəxəssisləri üçün nəzərdə tutulmuşdu. Proqram çərçivəsində “Kitabxana menecmenti”, “Kitabxanaların büdcədən kənar maliyyələşdirmə yolları”, “MARC formatı və onun əhəmiyyəti”, USMARC, UNIMARC formatlarını açıqlayan “Kataloqlaşdırma və kataloq”, “Kataloqlaşdırma və təsnifləşdirmə” və “Beynəlxalq kitabxana əməkdaşlığı” kimi fənnlər əhatə olunmuşdur.

Bir qədər sonra çoxsaylı region kitabxanalarının müraciətlərini nəzərə alaraq Dövlət Kitabxanasının Tədris mərkəzinin səyyar qrupu respublikanın 14 rayonunda bu treninqləri təşkil edərək region kitabxanaçılarına kitabxanaların modernləşdirilməsi yolları ilə, müasir kitabxana qarşısında duran vəzifələrlə, iş təcrübəsində mövcud olmayan müasir və təcrübə yeniliklərlə tanış edir.

Keçirilən kurslar əsrin əvvəllərində Azərbaycan kitabxanalarında aparılan modernləşdirmə proseslərinə böyük təkan vermiş olur. Kitabxanaçılar müasir kitabxananın yeni-yeni fəaliyyət sahələri ilə tanış olur, e-kataloq, e-kitabxana haqqında ilkin təsəvvürlər əldə edir, kompüterin əsasları və İnternetdə axtarış vərdislərinə yiyələnirlər. Keçirilən kursların nəticəsi kimi tezliklə region kitabxanaları Bakıda fəaliyyət göstərən donor təşkilatları ilə əlaqə yaradaraq müsabiqələrdə iştirak edir, qrant müqavilələrinə imza ataraq kitabxanaya kompüter dəsti əldə edirlər. Əlbəttə bunu müstəqilliyin ilk illərində, keçid dövrü zamanında, kitabxanaların maddi-texniki bazasının zəif bir dövründə kitabxanalara böyük bir yardım hesab etmək olardı.

Tədris mərkəzində keçirilən treninqlərə və seminarlara olan tələbatın artması Dövlət Kitabxanası qarşısında mütəmadi olaraq tərtib olunan proqramları yenidən işləmək, elmi proqnozlar əsasında ixtisasın, sənətin gələcəyinə əsaslanaraq tərtibi zərurətini yaradır.

Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin formalaşmasında xüsusi xidmətləri olan professor A.Xələfovun qeyd etdiyi kimi “Yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması tədris prosesinin planauyğun, ardıcıl və məqsədyönlü təşkilində asılıdır. Bu işə bilavasitə kadr hazırlığının strategiyası hesab edilən tədris planlarının dövrün tələblərinə, elmi tərəqqinin səviyyəsinə, elmi proqnozlar əsasında bu və ya digər elmi inkişaf perspektivlərinə əsaslanaraq tərtib edilməlidir.” [3].

Bununla yanaşı professor X.İsmayılov özünün “Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik

təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000) adlı monoqrafiyasında göstərir ki, kitabxanaçılıq təhsili üzrə tədris planları və proqramları gündəlik kitabxana təcrübəsi ilə ayaqlaşan, gələcək mütəxəssislərə öz ixtisası üzrə informasiya əsrinə uyğun peşə biliklərini aşılamaq üçün geniş imkanlar açan vasitə olmalıdır [4].

Alimlərimizin bu fikirlərinə və kursu bitirən müdavimlərin sosioloji sorğu əsasında anonim tərtib etdiyi anketlərə əsaslanaraq, tədris proqramları yenidən işlənərək təkmilləşdirilir, yeni fənnlər əlavə olunur, mövcud fənnlərin saatlarında dəyişikliklər aparılır.

Artıq fasiləsiz təhsilin təşkilində müəyyən təcrübə əldə edən Dövlət Kitabxanasının Tədris mərkəzi ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyi nəzdindəki İnformasiya və Kitabxana işçilərinin Təlim Mərkəzinin əməkdaşlarının iştirakı ilə birlikdə kitabxanaçıların texniki vərdislərinin artırılmasına dair kurslar, xarici dil öyrənməsi üçün dil kursları təşkil etməyi planlaşdırır. E-kataloqların yaradılması, beynəlxalq standartların araşdırılması və milli ədəbiyyata tətbiq olunması, region mərkəz kitabxanaları üçün trener kitabxanaçıları yetişdirmək kimi məsələləri qarşıya məqsəd qoyur.

Bütün bunları həyata keçirmək üçün kitabxana ilk növbədə Tədris mərkəzinin genişləndirilməsi, texniki avadanlıqların sayının artırılması məqsədilə Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fonduna “M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının Treninq Mərkəzinin genişləndirilməsi” adlı layihə təqdim edərək 18075 ABŞ dolları həcmində qrant əldə edir. Layihə çərçivəsində 1 ədəd server, 6 ədəd kompüter, 1 ədəd HUB 16 PORT10 MB, 1 ədəd UPS-3000 VA, 1 ədəd HUB 24 PORT 10/100 və digər avadanlıqlar əldə olunaraq tədrisin əyaniliyinin və səviyyəsinin artırılmasına imkanlar yaradır.

2002-ci ilin may ayında Dövlət Kitabxanasında geniş ictimaiyyətin iştirakı ilə Tədris mərkəzinin internet-saytının təqdimatı keçirilir. Sayt vasitəsilə mərkəzin tədris proqramları, trener kitabxanaçıları, müdavimləri, ümumilikdə bütün fəaliyyəti haqqında geniş məlumat təqdim olunur [5].

Əsrin əvvəllərində Tədris mərkəzində ölkə kitabxanaçıları üçün təşkil olunan kursların böyük əhəmiyyəti olmuş, əmək fəaliyyətində yüksək professionalıq və peşəkarlıq göstərməyə imkanlar açmışdır.

Hazırda Milli Kitabxana Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tapşırığına əsasən regionlarda yeni avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemi olan ALISA proqramının tətbiqi ilə bağlı treninqlər təşkil edilir.

ALISA (Automated Library Information System of Azerbaijan) Vahid mərkəzləşdirilmiş kitabxana informasiya sistemi Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişi ilə yerli “Ultra” şirkəti tərəfindən hazırlanmış Azərbaycanın vahid kitabxana sistemidir. Hazırda Azərbaycanda müxtəlif pərakəndə kitabxana sistemləri fəaliyyət göstərir ki, bu sistemlər arasında inteqrasiya və onlara standart yanaşma mövcud deyildir. Kitabxana proseslərini və oxucularla xidməti avtomatlaşdırmaq və sadələşdirən, digər dünya kitabxana sistemləri ilə inteqrasiyanı mümkün edən son texnologiyaların tətbiqi ilə qurulan mərkəzləşdirilmiş vahid kitabxana sistemini yaratmaq qarşıya əsas məqsəd kimi qoyulmuşdur. ALISA son bir neçə ildə geniş miqyaslı sistemlərin hazırlanması üçün ideal alətlər toplusu olan “JAVA” və “Oracle” platformalarının əsasında işlənib

hazırlanmışdır. ALISA sistemi kompleks bir layihə kimi Azərbaycanın kitabxana sistemini inkişaf etdirmək üçün nazirlik nəzarət sistemini, kitabxanadaxili prosesləri və kitabxana oxucu münasibətlərini tam avtomatlaşdırır və bu proses üçün lazımı mühitin yaradılmasına təkan verir.

2014-cü ildən bu proqramın tətbiqi ilə bağlı rayon və şəhər kitabxanalarının əməkdaşları üçün “Kitabxanalarda informasiya texnologiyaları infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi” proqramı çərçivəsində “ALISA-Vahid Kitabxana İdarəetmə Sistemi və MARC-21” mövzusunda kurslar təşkil edilir. Tədris Milli Kitabxananın və Ultra şirkətinin mütəxəssisləri tərəfindən aparılmış və sonda müdavimlərə sertifikatlar təqdim olunmuşdur.

Milli kitabxananın kadrların professional peşə hazırlığının artırılması istiqamətində apardığı işlərdən biri də xarici ekspertlərin iştirakı ilə keçirdiyi seminarlar, konfranslar olmuşdur. İstər əsrin əvvəllərində, istərsə də hazırda Milli Kitabxananın keçirdiyi və seminarlar və konfranslar həm milli, həm də ölkə kitabxanaçılarının peşə hazırlığının artırılmasında böyük rol oynayır.

Milli Kitabxana mütəmadi olaraq özünün tətbiq etdiyi ABŞ-ın VTLIS Ins. təşkilatının VIRTUA avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemində mövcud olan yeniliklər, digər modulların işə salınması, modulların təkmilləşdirilməsi, kitab verilişi, oxucu qeydiyyatı, axtarış sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, filtrlərin qaydaya salınması, indekslərin optimallaşdırılması, bibliografik yazıların təkmilləşdirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həlli və sairə məsələlər üzrə treninqlər, müzakirələr, dəyirmi masalar təşkil edir.

Milli Kitabxanada elektron kataloqla yanaşı, eyni zamanda elektron kitabxananın təkmilləşdirilməsi, ondan istifadə, axtarış sistemlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi, elektron kitabxanadan istifadə olunmasında qarşıya çıxan ən böyük problemlərdən olan “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” qanunun şərtlərinə əməl olunmasına dair xarici ekspertlərin iştirakı ilə müzakirələr, dəyirmi masalar təşkil edilir. Sözsüz ki, keçirilən bütün bu tədbirlərin kadrların peşə vərdişlərinin artırılmasında, sonra da təcrübənin ölkə kitabxanaçıları arasında yayılmasında rolu böyükdür.

İxtisasartırma prosesində istifadə edilən təlim metodlarından danışarkən stajorluğun da rolu danılmazdır. Stajorluğun ən mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu ixtisasartırma üsulu ayrı-ayrı kitabxanaçıların və ya kiçik kitabxanaçı qruplarının peşə səviyyəsinin yüksəldilməsində xüsusi nailiyyətlər əldə etmiş kitabxanaların bazasında təşkil edilir və kitabxanaçıların müvafiq zəmində mütərəqqi iş üsullarının həyata keçirilməsində bilavasitə iştirakını təmin edir.

Bu baxımdan Milli Kitabxananın əməkdaşları elektron kitabxanaların yaradılması, avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqi sahəsində dünya təcrübəsini öyrənmək məqsədi ilə ABŞ, Litva, Rusiya, Slovakiya və Avropanın bir sıra qabaqcıl kitabxanalarında olmuş, bu təcrübəni daha yaxından öyrənməyə çalışmışlar. Ölkəyə qayıtdıqdan sonra əldə etdiyi təcrübəni tətbiq etməyə və başqalarına aşılamağa çalışmışlar.

Milli Kitabxananın sayt vasitəsilə virtual olaraq göstərdiyi metodik xidmət də ölkə kitabxanaçıları arasında çox populyarlıq qazanaraq, onların peşə savadlarının artırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir [6].

NƏTİCƏ

Lakin bütün bunlarla yanaşı, respublikada kitabxana işçilərinin ixtisasının təkmilləşdirilməsində qarşıda daha böyük işlər durur. Belə ki, Respublika Mədəniyyət Müəssisələri İşçilərinin Hazırlıq və İxtisasartırma Mərkəzi ilə metodik fəaliyyət göstərən kitabxanalar arasında optimal əlaqələndirmə sistemi yaradılmalıdır. Respublika Mədəniyyət Müəssisələri İşçilərinin Hazırlıq və İxtisasartırma Mərkəzi ilə Milli Kitabxana və şəbəkə kitabxanaları üzrə metodik mərkəzlərlə birlikdə respublikada kitabxana işçilərinin ixtisasının təkmilləşdirilməsi işinin elmi metodiki baxımdan əsaslandırılmış strateji proqramı hazırlanmalıdır. Bu proqramlar yaxın 5 il ərzində kitabxana işçiləri tərəfindən öyrənilməsi nəzərdə tutulmuş problemlər üzrə nəzəri biliklər verən və əməli vərdişlər aşılayan kompleks proqramlar olmalıdır. Proqram tərtib olunarkən kitabxanaların tipləri, profili, işçilərin təhsil və peşə səviyyəsi ilə yanaşı, ixtisasartırma təhsilində sistemlilik, fərdilik, müntəzəmlik prinsipləri götürülməlidir. Eləcə də, dünya kitabxanalarının qabaqcıl iş təcrübəsi öyrənilərək tətbiq olunmalıdır. Bununla yanaşı, inkişaf etmiş ölkələrin mütəxəssislərinin cəlb edilməsi də vacib tələflərdəndir.

Düzgün elmi əsaslarla təşkil olunan kitabxanaçıların fasiləsiz təhsili kitabxanalarda kadr potensialının artması, yeni xidmət növlərinin meydana çıxmasına gətirib çıxarır. Bu da özlüyündə kitabxanalara oxucu axınının artması deməkdir.

ƏDƏBİYYAT

- [1] Управление современной библиотекой: Настольная книга менеджера. М., ОГИ, 1999, с. 60.
- [2] İ. Nərimanoğlu “Kitabxana işinə yeni baxış,” 2000, № 1. s.35-36.
- [3] A.A. Xələfov “Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı,” Bakı, 1987, s.57.
- [4] X. İsmayilov “Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000),” Monoqrafiya, Bakı, 2000, 416 s.
- [5] P. Sultanova “Tədris mərkəzinin saytı açıldı,” Xalq qəzeti, 2002, 8 may, s.3.
- [6] K. Tahirov “Dünya milli kitabxanaları,” M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası, dərs vəsaiti. Bakı, 2013, s. 176.